

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน” เป็นการศึกษาการสื่อสารของ “ผู้หญิง” เพื่อเป็นกรอบในการทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสาร และการต่อรองต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของผู้หญิงที่ทำงานร้องเพลงในสถานบันเทิงยามค่ำคืน ทั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยวิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic studies) โดยการเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อทำความเข้าใจประเด็นปัญหาของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน และเพื่อให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาประกอบการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดเรื่องสตรีนิยม (feminism)
2. แนวคิดเรื่องการทำงานและการประกอบอาชีพ
3. แนวคิดเรื่องผู้ส่งสาร (Sender)
4. แนวคิดเรื่องทุน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องสตรีนิยม

แนวคิดสตรีนิยม (feminism) เป็นแนวคิดที่เริ่มตั้งคำถามว่าเกณฑ์เรื่อง “เพศ” จำเป็นต้องเป็นตัวแปรเดียวในการกำหนดความเป็นไปของสังคมทุกครั้งจริงหรือแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งกระแสความคิด 3 แนวคิดดังนี้ 1. แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน 2. แนวคิดสังคมนิยม/สังคมนิยมโทเปีย และ 3. แนวคิดเรื่อง “เพศกรรม” คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2544ข, น.120-122)

1. แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน (the human right)

ในศตวรรษที่ 17 เริ่มมีการก่อตัวที่จะพูดถึงสิทธิอันเท่าเทียมของมนุษย์ทุกคนที่เรา รู้จักในนามว่า “สิทธิมนุษยชน” อันประกอบไปด้วยสิทธิย่อย ๆ หลายประการที่มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาพึงได้รับ หนึ่งในสิทธิย่อยนี้ก็คือ สิทธิพลเมือง ซึ่งหมายถึงการมีสิทธิที่จะเข้าร่วมในชีวิต

สาธารณะ สิทธินี้ในระยะเริ่มแรกในหลายสังคมยังคงสงวนไว้ให้แก่ผู้ชายเท่านั้น เช่น สิทธิที่จะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งในฐานะพลเมืองของประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงมีกระแสเคลื่อนไหวที่ว่า “สิทธิสตรีก็คือสิทธิมนุษยชน” (woman right is human right) กล่าวคือ “ผู้หญิงก็เป็นมนุษย์คนหนึ่งเช่นเดียวกัน” จึงควรได้รับสิทธิเท่าเทียมกับมนุษย์ผู้ชายคนอื่น ๆ โดยเฉพาะสิทธิ ที่จะได้เข้าร่วมในชีวิตสาธารณะในฐานะพลเมืองคนหนึ่ง

2. แนวคิดสังคมนิยม/สังคมยูโทเปีย (socialism/utopia)

เนื่องจากแนวคิดสังคมนิยม และยูโทเปียนั้น มุ่งที่จะสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่มีความยุติธรรมความเสมอภาคเท่าเทียม ที่ไม่ถูกเกณฑ์เรื่อง “ชนชั้น เพศ เชื้อชาติ สีผิว” มาเป็นเครื่องกีดกัน ดังนั้น จึงมีจุดร่วมกับกลุ่มสตรีนิยมบางกลุ่ม ที่มุ่งมาดปรารถนาที่จะสร้างสังคมใหม่ที่ “เพศ” ไม่มาเป็นเครื่องแบ่งแยกมนุษย์อีกต่อไป

3. แนวคิดเรื่อง “เพศธรรม” (Sexuality)

ในปลายศตวรรษที่ 19 และ 20 ในสองศตวรรษ ที่ผ่านมานี้ ได้มีการรื้อแนวคิดเรื่อง “เพศ” ที่ติดตัวมนุษย์มาเสียใหม่ โดยแยกแยะระหว่าง “เพศทางชีวภาพ” ที่เกิดมาติดตัวคนโดยธรรมชาติของมนุษย์ และ “เพศทางสังคม” อันได้แก่ เพศที่สังคมแต่ละสังคมประกอบสร้าง (construct) ขึ้น ในขณะที่เพศทางชีวภาพนั้นมีลักษณะเหมือนกันทั่วทุกสังคมและเป็นสากล (ได้แก่รูปร่าง หน้าตา อวัยวะเพศของหญิงและชาย) หากทว่าเพศทางสังคมนั้น จะแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของแต่ละสังคม อาทิ ผู้หญิงในสังคมส่วนใหญ่อาจจะมีอุปนิสัยที่อ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว แต่ผู้หญิงในเผ่าลุ่มน้ำอะเมซอนกลับมีลักษณะตรงกันข้ามผู้ชายในชนเผ่าบางเผ่ามีหน้าที่เลี้ยงลูก เย็บปักถักร้อย และทำอาหาร ในขณะที่ผู้หญิงออกไปทำสงครามหรือหาอาหาร เป็นต้น

การแยกแยะดังกล่าวบ่งชี้ให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งมีได้เกิดจาก “เพศทางชีวภาพ” หากทว่าเกิดมาจาก “เพศทางสังคม” ดังเช่น การกำหนดให้ผู้หญิงอยู่ที่บ้านก็เป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงตระหนักถึงเพศทางสังคมของตน เมื่อ “เพศทางสังคม” เป็นสิ่งที่มนุษย์ประกอบสร้างขึ้นมาเอง มนุษย์จึงสามารถที่จะรื้อถอน (deconstruction) แล้วประกอบสร้างขึ้นใหม่ (reconstruction) ในเนื้อหาและรูปแบบใหม่ได้เช่นกัน

กระแสสตรีนิยมเริ่มปรากฏโยงกับเรื่องการสื่อสาร ในช่วงทศวรรษ 1970 อันเป็นช่วงแรก ๆ ที่ปรากฏว่ากระแสสตรีนิยมกับสื่อมวลชน และแนวทางวิชาการที่ใช้มีลักษณะเป็น

“สังคมวิทยาการสื่อสาร” (Media Sociology) ที่มักให้ความสนใจกับภาพของผู้หญิง / ผู้ชายที่ปรากฏในสื่อโดยใช้วิธีการวิจัยด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงปริมาณ (Quantitative Content Analysis) (กาญจนา แก้วเทพ, 2544ก, น. 477) แม้ว่าผลการวิจัยส่วนใหญ่จะปรากฏว่ามีภาพของผู้หญิงน้อยกว่าผู้ชาย ภาพของผู้หญิงถูกนำเสนอในบทบาทที่จำกัดกว่า / มีอำนาจน้อยกว่าผู้ชาย แต่การวิจัยในช่วงแรกนี้ก็ยังไม่ค่อยก้าวหน้าไปถึงการตั้งคำถามว่าทำไมจึงเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ขึ้นและปรากฏการณ์ในสื่อดังกล่าวเชื่อมโยงกับโครงสร้างของสังคมทั้งหมดอย่างไร

ในช่วงที่สองคือ ทศวรรษ 1980 แนวทางการศึกษาของสตรีนิยมในสื่อมวลชนเริ่มเคลื่อนย้ายจากสาขาสังคมวิทยาไปสู่สาขาจิตวิเคราะห์ โดยเริ่มให้ความสนใจกับเกณฑ์ด้านจิตวิเคราะห์ เช่น “ความรื่นรมย์แบบสตรี” (women pleasure) การก่อรูปของอัตลักษณ์ (identity formation) ในช่วงนี้อาจถือได้ว่า “เป็นยุคทอง” ของกลุ่มสตรีนิยมเนื่องจากในแวดวงวิชาการทุกสาขาเริ่มมีการใช้แนวคิดเรื่อง “เพศภาวะ” เป็นเกณฑ์ในการศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวาง

ส่วนในทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา กระแสสตรีนิยมที่ได้เริ่มสั่งสมมานานหลายทศวรรษแล้ว ก็ได้เริ่มชุมนุมประชันกัน รวมทั้งยังมีกระแสย่อยใหม่ ๆ ที่พัฒนาตัวเองมา โดยผนวกรวมกับการเคลื่อนไหวของแนวคิดอื่น ๆ อย่างไม่หยุดยั้ง เช่น Existentialist Feminism หรือ Ecofeminism หรือ Post-modernist Feminism ฯลฯ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ แนวทางวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) กำลังอยู่ในกระแสความนิยม เช่น ผลงานของนักวิชาการจำนวนมากแห่งสำนักเบอร์มิงแฮม และภายในสำนักเบอร์มิงแฮมก็มีนักวิชาการสายสตรีนิยมทำงานด้านการวิเคราะห์สื่อมวลชนโดยใช้แนวทางแบบวัฒนธรรมศึกษาในการศึกษาประเด็นเพศภาวะ เช่นเดียวกัน

ท่ามกลางเส้นทางของการพัฒนาแนวคิดดังกล่าวนี้ ได้มีการเปลี่ยนแปลงภายในตัวแนวคิดเองอย่างชัดเจน แต่เดิมนั้นความสนใจของกลุ่มสตรีนิยมมักจะมุ่งไปที่ตัว “ผู้หญิง” เป็นสำคัญ ที่เรียกว่า “Women studies” โดยเล็งดูแต่ปัญหาและสาเหตุของปัญหาของผู้หญิง และหาทางออกสำหรับผู้หญิงเท่านั้น แต่ในขั้นต่อมา มุมมองของกลุ่มสตรีนิยมได้ขยายกว้างขึ้นว่าจะมองแต่ “ตัวผู้หญิง” เท่านั้นไม่ได้ เพราะสาเหตุของปัญหาของผู้หญิงนั้น ไม่ได้อยู่ที่ตัวผู้หญิงเท่านั้น หากแต่อยู่ที่ “ผู้ชาย” หรืออยู่ที่ “สังคม” ด้วย ดังนั้นการวิเคราะห์จึงต้องปรับมุมมองมาเป็น “การดูความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย” และ “ผู้หญิงกับสังคม” ที่เรียกว่า “Gender studies”

แม้ว่าทุกกลุ่มสตรีนิยมจะมีความเห็นร่วมกันว่า ภายใต้ง่อนไขปัจจุบันของเรื่อง “เพศภาวะ” นั้น ยังมีความไม่เสมอภาคเท่าเทียมและมีการเอารัดเอาเปรียบสตรีดำรงอยู่ แต่ทว่าในการวิเคราะห์สาเหตุ (cause) และการนำเสนอทางออก (solution) นั้น แต่ละกลุ่มจะมีข้อเสนอ

แตกต่างกันและในแต่ละกลุ่มที่หลากหลายนั้น หากเราใช้เกณฑ์ทางปรัชญามาจัดประเภทกลุ่มต่าง ๆ ของสตรีนิยม เราอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (Kaplan, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2544ก)

1. ปรัชญาแบบ Essentialism

กลุ่มสตรีนิยมที่ใช้แนวทาง Essentialism คือ กลุ่มที่มีความเชื่อเบื้องต้นว่า มีความแตกต่างในแง่สาระอย่างแท้จริงที่ดำรงอยู่ระหว่างแต่ละเพศ และทำให้คนแต่ละเพศ มีความแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวิธีการมองโลก (ผู้หญิงชอบรายละเอียด ผู้ชายชอบภาพรวม) หรือคุณค่าแบบผู้หญิง /แบบผู้ชาย (ผู้หญิงชอบร่วมมือ /ผู้ชายชอบแข่งขัน) แต่ทว่าภายใต้สังคมระบบพ่อเป็นใหญ่ (Patriarchal society) สาระที่แท้จริงของผู้หญิงจะซ่อนเร้น หรือถูกลดค่าลงไป

2. ปรัชญาแบบ Anti-essentialism

แนวทางปรัชญานี้คือ การปฏิเสธปรัชญาแบบ Essentialism กล่าวคือ ไม่เชื่อว่ามีสาระที่แท้จริงดำรงอยู่ระหว่างเพศต่าง ๆ ทุกอย่างรวมทั้ง “ความเป็นหญิง” และ “ความเป็นชาย” ล้วนแต่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากทั้งสิ้น

จากแนวคิดสตรีนิยมที่ในปัจจุบันมีการแตกตัวออกไปเป็นหลายสำนักนั้น กล่าวได้ว่า มีอยู่หนึ่งแนวคิดที่ผู้วิจัยสนใจที่จะนำมาใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ “แนวคิดสตรีนิยมยุคหลังสมัยใหม่” (Post-modern Feminism) กาญจนา แก้วเทพ (2544ก, น. 480-490) กล่าวไว้ว่า กระแสความคิดของกลุ่มสตรีนิยมแนวยุคหลังสมัยใหม่ (pomo) นั้น นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากกระแสแนวคิดของยุคหลังสมัยใหม่ในช่วง 3 ทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 21 แล้ว ที่มาเฉพาะทางของกลุ่มสตรีนิยมแนวยุคหลังสมัยใหม่ก็ยังมีทิศทางมาจาก 3 แหล่งคือ

1. แนวคิด “เพศที่สอง” ของ Simone de Beauvoir ซึ่งได้ใช้ปรัชญาแบบ Existentialism มาอธิบายเรื่องการที่สังคมได้สถาปนาปัจเจกบุคคลให้เกิด “ตัวตน” (self) ที่แยกออกจาก “ผู้อื่น” (other) แต่ทว่าภายใต้สังคมที่มีความไม่เท่าเทียมทางเพศดำรงอยู่นั้น คงมีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่ได้สถาปนา “ความเป็นตัวตน” แต่ผู้หญิงนั้นจะมีสถานภาพเป็นรองที่เป็นได้เพียง “ผู้อื่น” เท่านั้น นอกจากนั้น แนวคิดที่สำคัญมากอีกแนวคิดหนึ่งก็คือ คำกล่าวของ Beauvoir ที่ว่า “เราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง หากทว่าได้กลายเป็นขึ้นหลัง” อันสอดคล้องกับแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ ที่ว่า “ไม่มีอะไรที่เป็นผู้หญิงตามธรรมชาติ” มีแต่การนิยามว่า “จะให้ผู้หญิงเป็นอะไรเท่านั้น” “ความเป็นผู้หญิงล้วนเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น”

2. จากรวมศูนย์สู่การกระจายตัว แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ ที่เชื่อเรื่องความหลากหลาย จึงเสนอว่า กลุ่มสตรีนิยมจะนำเสนอเรื่องผู้หญิงแบบ “เป็นอย่างเดียวกันหมด” ไม่ได้ แต่ต้องกระจายตัวให้เห็นผู้หญิงที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไป และต้องผนวกเกณฑ์อื่น ๆ ที่

นอกเหนือไปจากเรื่องเพศเข้ามาวิเคราะห์ร่วมด้วย

3. จากผู้รับสารที่ตั้งรับ (Passive audience) ผู้รับสารที่เป็นผู้กระทำ (active audience) ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน เนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายความคิดจากทฤษฎีผลกระทบ (Impact Theory) ที่เชื่อในพลังอำนาจของสื่อและเชื่อว่า ผู้รับสารจะถูกครอบงำจากสื่อ เนื่องจากเปิดรับสื่ออย่างตั้งรับนั้น ในช่วง 1970 ได้มีการนำเสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับผู้รับสารว่าในความเป็นจริง ผู้รับสารเลือกเปิดรับสื่ออย่างเป็นผู้กระทำ และในขั้นต่อมา ผลงานของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาได้เสนอว่า เนื่องจากใน “ตัวบท” เองก็มีความหมายที่หลากหลายบรรจุอยู่ (polysemy) ดังนั้น ผู้รับสารจึงสามารถเลือกเปิดรับและเลือกตีความได้

ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า กลุ่มแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ ไม่สนใจรวมทั้งหมดไม่เชื่อว่ามีอะไรที่เป็น “ความจริง” (reality) เพราะความเป็นจริงล้วนเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจาก “การให้คำนิยาม” แก่สิ่งต่าง ๆ ดังนั้น แนวทางการวิจัยของกลุ่มสตรีนิยมแนวดังกล่าว จึงสนใจ “การให้นิยามและการให้ความหมาย” ที่เกี่ยวข้องกับเพศภาวะ ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ การให้คำนิยาม “ความเป็นหญิง” และ “เพศกรรม” (Sexuality)

จากแนวคิดเรื่องสตรีนิยม โดยเฉพาะในสำนักหลังสมัยใหม่ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงสถานภาพของสตรีว่ามีที่ทางในสังคมเป็นอย่างไรบ้าง และช่วยให้ผู้วิจัยสามารถนำมาสร้างความเข้าใจ เรื่องมิติพื้นฐานของชายและหญิงซึ่งเป็นประโยชน์ในการนำไปสู่การวิเคราะห์ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน โดยผู้วิจัยจะนำแนวคิดสตรีนิยมแนวยุคหลังสมัยใหม่ (Post-modern/ Pomo Feminism) นำมาใช้ในการตั้งคำถามว่า “ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนใช้ศักยภาพในการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายถึงประเด็นอาชีพของตนเอง” อย่างไรบ้าง

แนวคิดเรื่องการทำงานและการประกอบอาชีพ

การทำงาน หมายถึง สิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์ใช้เวลาอย่างมีคุณค่า บอกให้ทราบถึงค่านิยมที่มีส่วนในการพัฒนามนุษย์ประการสำคัญคือ ถ้าปราศจากการทำงานความเจริญต่าง ๆ จะไม่เกิดขึ้น เพราะงานเป็นแหล่งทำให้เกิดความงอกงามเป็นโอกาสให้คนได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง งานและการมีชีวิตก็เป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นการทำงานคือชีวิตการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการทำงานเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชีวิต ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ใช้ความรู้ สติปัญญา และทักษะเพื่อตอบสนองในโลกของการทำงาน

ความสำคัญของการทำงาน

การทำงานเป็นการกระทำที่ช่วยให้มนุษย์สามารถสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ (ไพศาล ไกรสิทธิ์, อ้างถึงใน ปาริชาติ พรหมสุวรรณ, 2538, น. 19-20)

1. สสนองความต้องการทางวัตถุ การทำงานเป็นการเปลี่ยนวัตถุดิบที่อยู่ตามธรรมชาติให้เป็นสิ่งที่สามารถสนองความต้องการมนุษย์ได้ เป็นวิธีการที่ทำให้ได้สินค้าและบริการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ซึ่งถ้าขาดปัจจัยเหล่านี้แล้วมนุษย์จะมีชีวิตอยู่ไม่ได้

2. สสนองความต้องการการนับถือตนเอง การทำงานมีความสัมพันธ์กับการนับถือตนเองมาก เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์นับถือตนเอง การทำงานทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกถึงความสำเร็จ สมรรถภาพในการทำงานทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเองสามารถจะเอาชนะทั้งตนเองและสภาพแวดล้อม ตลอดจนการทำงานทำให้บุคคลได้ผลิตสิ่งที่คนอื่นเห็นว่ามีค่าแทบทุกสังคม การมีงานทำให้ได้รับการยอมรับว่าเป็นพลเมืองเต็มขั้น มีอิสระและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ผู้ที่ไม่มืงานทำหรือไม่สามารถทำงานได้ จะกลายเป็นพลเมืองชั้นสองความรู้สึกว่าตนเองมีค่าลดลง เป็นคนไร้เกียรติ ด้วยเหตุนี้การทำงานจึงมีความสัมพันธ์กับการนับถือตนเองอย่างมากและยังพบต่อไปว่าการนับถือตนเองจะแตกต่างไปตามลักษณะอาชีพและลำดับขั้นของตำแหน่งที่บุคคลนั้นครองอยู่

3. สสนองความต้องการมีกิจกรรม มนุษย์ทุกคนต้องการจะทำกิจกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความเบื่อหน่าย การทำงานทำให้มนุษย์มีกิจกรรมมีจิตใจจดจ่ออยู่กับงาน จดจ่ออยู่กับสภาวะแวดล้อมของงาน ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นการช่วยลดความวิตกกังวลและไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายอันเนื่องมาจากการมีเวลาว่างมากอีกด้วย

4. สสนองความต้องการการริเริ่มสร้างสรรค์ การริเริ่มสร้างสรรค์ในที่นี้มิได้ หมายถึงเฉพาะถึงการริเริ่มสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์หรือศิลปะเท่านั้น แต่หมายถึง สิ่งแปลกใหม่ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมา ซึ่งสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการทำงานและสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดจากการทำงานเหล่านี้สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้สมบูรณ์กว่าเดิม

หน้าที่ของการทำงาน

การทำงานไม่เพียงแต่เป็นการใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่พื้นฐานต่อชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบันหลายประการ ได้แก่

1. การทำงานเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นสิ่งที่บุคคลปฏิบัติเพื่อยังชีพ เพราะการทำงานเป็นแหล่งที่มาของรายได้ในรูปแบบเงินตราหรือผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ อันนำมาซึ่งอาหาร สินค้า และบริการซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพและเอื้อให้เขามีมาตรฐานการครองชีพตามที่สังคมกำหนด

2. การทำงานให้เอกลักษณ์แก่บุคคลภายในกลุ่ม เพราะการทำงานเป็นการพรรณนาหรือเป็นป้ายแสดงเครื่องหมายบุคคล ทั้งในสถานที่ประกอบการและโลกภายนอก

3. การทำงานกำหนดสถานภาพทางสังคมแก่บุคคล กำหนดตำแหน่งของบุคคลในสังคม รวมทั้งกำหนดบทบาททางสังคมแก่บุคคลซึ่งเป็นการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับสังคมนั่นเอง

4. การทำงานให้แบบแผนการสมาคมแก่บุคคล โดยให้กรอบสำหรับกราบสังสรรค์ทางสังคมแก่บุคคลหรือให้โอกาสแก่บุคคลในการปฏิสังสรรค์กับบุคคลอื่น ๆ ทั้งในบริษัทหน่วยงานหรือองค์กร

5. การทำงานจัดระเบียบกิจกรรมทั้งหลายของชีวิตบุคคลให้สอดคล้องตามลีลาของการทำงาน โดยกำหนดลำดับของกิจกรรมให้บุคคลว่าจะใช้เวลาของชีวิตอย่างไร เมื่อไร และที่ไหน

6. การทำงานให้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อชีวิตของบุคคล เพราะการทำงานเป็นแหล่งที่มาของการพบปะสังสรรค์ของผู้ใช้แรงงานกับบุคคลอื่น ซึ่งได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กันเป็นการเปิดโอกาสให้แสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ อันนำมาซึ่งเกียรติภูมิและความพึงพอใจในชีวิต (สุทิน สายสงวน, อ้างถึงใน ปาริชาติ พรหมสุวรรณ, 2538, น. 21-22)

7. การทำงานสร้างกฎเกณฑ์ให้แก่ชีวิต สร้างรูปแบบของชีวิตช่วยกำหนดจังหวะ และแนวทางการใช้ชีวิตในแต่ละวัน แต่ละสัปดาห์ แต่ละเดือน แต่ละปี ถ้าบุคคลไม่มีรูปแบบการทำงานที่เหมาะสมจะเกิดความสับสนในการใช้เวลา การทำงานจึงทำให้มีระเบียบโดยมีโครงการที่แน่นอน

ฉะนั้นการทำงานจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์ใช้เวลาอย่างมีคุณค่า แต่มิใช่การไม่มีงานทำหรือไม่ทำงานจะหมายถึงการมีเวลาว่างเท่านั้น แต่ยังหมายถึงว่าบุคคลกำลังอยู่ในภาวะที่ยังช่วยให้มนุษย์รู้จักตัดสินใจที่จะทำสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมได้สำเร็จ การทำงานมีส่วนทำให้คนมีศีลธรรมสูงขึ้น บอกให้ทราบถึงค่านิยมที่มีส่วนในการพัฒนามนุษย์ให้มีลักษณะที่แข็งแกร่งประการสำคัญคือ ถ้าปราศจากการทำงานความเจริญต่าง ๆ จะไม่เกิดขึ้น เพราะงานเป็นแหล่งทำให้เกิดความองอาจเป็นโอกาสให้คนได้เรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง การทำงานและการมีชีวิตก็เป็นสิ่งเดียวกัน (ตาร์ถ์ คุลกู, อ้างถึงใน ปาริชาติ พรหมสุวรรณ, 2538, น. 22)

กล่าวโดยสรุป การทำงานคือชีวิตการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการทำงานเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชีวิต ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ใช้ความรู้ สติปัญญา และทักษะเพื่อตอบสนองในโลกของการทำงาน

แบบฉบับของการประกอบอาชีพของสตรี (Career Pattern)

โดแนลด์ (Donald, อ้างถึงใน นิติยา อัสวพงศ์พูลกิจ , 2541, น. 22-23) ได้ศึกษาถึงแบบฉบับของการประกอบอาชีพ พบว่า ในชีวิตของแต่ละบุคคลจะมีแบบฉบับของการประกอบอาชีพแตกต่างกัน โดยเฉพาะการศึกษาในแบบฉบับของการประกอบอาชีพของสตรี จะแบ่งออกเป็น 7 ประเภทดังนี้ คือ

1. การเป็นแม่บ้านอย่างถาวร (Stable Homemaking Career Pattern) ซึ่งเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะแต่งงานเป็นแม่บ้าน โดยไม่เคยมีประสบการณ์ในการประกอบอาชีพเลย

2. แบบฉบับการประกอบอาชีพธรรมดาโดยทั่วไป (Conventional Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะทำงานระยะสั้นๆ แล้วจึงแต่งงานเป็นแม่บ้าน

3. แบบฉบับของการประกอบอาชีพที่มั่นคง (Stable Working Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียนเมื่อจบการศึกษาแล้ว จะประกอบอาชีพที่ถาวรตลอดชีวิตการทำงาน

4. การเป็นแม่บ้านและประกอบอาชีพพร้อมกัน (Double Track Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะประกอบอาชีพแล้วจึงแต่งงาน เมื่อแต่งงานแล้วจะทำหน้าที่แม่บ้านและประกอบอาชีพพร้อมกัน

5. การประกอบอาชีพบ้างเป็นแม่บ้านบ้างสลับกัน (Interrupted Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะประกอบอาชีพแล้วจึงแต่งงาน เมื่อแต่งงานมีลูกแล้วจะทำหน้าที่แม่บ้านแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อลูกโตแล้วจึงเข้าประกอบอาชีพใหม่

6. การประกอบอาชีพที่ไม่มั่นคง (Unstable Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะประกอบอาชีพ เมื่อแต่งงานแล้วก็เลิกประกอบอาชีพหันมาทำหน้าที่แม่บ้าน แล้วไปประกอบอาชีพใหม่ บางช่วงออกมาเลี้ยงลูกแล้วกลับไปทำงานใหม่ ฯลฯ คือ ไม่ได้ประกอบอาชีพอย่างถาวร หรือไม่ได้ทำหน้าที่แม่บ้านอย่างถาวร มักขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และเศรษฐกิจของครอบครัว

7. การทดลองประกอบอาชีพหลายอย่าง (Multiple Trial Career Pattern) ซึ่งจะเริ่มจากระยะศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาแล้วจะทดลองทำงานและเปลี่ยนงานหลายอย่างโดยไม่มีความผูกพันอย่างแท้จริง

อาจกล่าวได้ว่าอาชีพของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนอาจจะเทียบเคียงกับแบบฉบับของการประกอบอาชีพที่มั่นคง (Stable Working Career Pattern) ซึ่งพบว่าผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนเริ่มทำงานร้องเพลงกลางคืนในช่วงระยะที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่จนกระทั่งเมื่อจบการศึกษาแล้วก็ยังคงยึดอาชีพร้องเพลงกลางคืนไปตลอดชีวิตการทำงาน หรือในบางกรณีพบว่า ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนสามารถเทียบเคียงแบบฉบับในการประกอบอาชีพของสตรีคือแบบฉบับอาชีพที่ไม่มั่นคง (Unstable Career Pattern) ซึ่งปรากฏขึ้นในกรณีของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนในบางราย โดยพบว่าในระยะการเริ่มต้นทำงานร้องเพลงกลางคืนจะอยู่ในช่วงที่กำลังศึกษาเล่าเรียน และเมื่อจบการศึกษาแล้วก็ยังคงทำงานร้องเพลงกลางคืนไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งแต่งงาน และจะเลิกอาชีพนี้ไปทำหน้าที่แม่บ้านหรือประกอบอาชีพใหม่ที่คิดเห็นว่ามันคงกว่าอาชีพนี้

แนวคิดเรื่องการแบ่งงานตามเพศ

คำว่า “เพศ” นั้นในทางภาษาอังกฤษมีการใช้คำว่า “Sex” และ “Gender” ซึ่งทั้งสองคำก็มีความหมายที่ต่างกัน คือ คำว่า “Sex” ใช้เมื่อพูดถึงการจำแนกเพศในด้านชีววิทยา แต่คำว่า “Gender” ใช้เมื่อต้องการพูดถึงการจำแนกเพศทางสังคมวิทยา เป็นการจำแนกเพศที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อเน้นให้เห็นความแตกต่างระหว่างชายหญิง และความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ

การแบ่งงานตามเพศก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางเพศระหว่างผู้ชายและผู้หญิง เพราะการแบ่งงานตามเพศนั้นส่วนใหญ่เป็นระบบที่ให้อำนาจผู้ชายเหนือกว่าผู้หญิงทั้งในระดับครอบครัวและระดับสังคม ไม่ว่าจะเป็นที่มอบหมายให้ผู้ชายและผู้หญิงทำจะเป็นงานอะไร งานที่ผู้ชายได้รับผลตอบแทนที่มีค่ามากกว่าและหายากมากกว่างานที่ผู้หญิงได้รับเสมอ การแบ่งงานตามเพศจึงเอื้อต่อการให้สิทธิผู้ชายซึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่ในชนชั้นปกครองสร้างบทบัญญัติทางสังคมที่ลดคุณค่าและบทบาทของผู้หญิง ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้การแบ่งงานตามเพศคงอยู่ในสังคมต่อไป (Janet S. Chafetz, อ้างถึงใน บาร์นี บุญทรง, 2545)

ในโลกของการทำงานก็เช่นเดียวกันคือ มีการแบ่งแยกทางเพศในการทำงาน ซึ่งก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการทำงานเช่นกัน (Reskin and Irene, อ้างถึงใน บาร์นี บุญทรง, 2545)

และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเช่นกัน โดยการให้คำอธิบายไว้ว่าการแบ่งงานตามเพศเกิดจากปัจจัย 4 ประการคือ

1. ความเชื่อทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับเพศและงาน

ความเชื่อทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่หลายประเทศมีร่วมกันคือ ความเชื่อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันทางเพศโดยในสังคมส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าผู้ชายเป็นเพศที่มีสถานภาพเหนือกว่าผู้หญิง ดังนั้นผู้ชายจึงต้องทำหน้าที่ดูแลผู้หญิงซึ่งเป็นเพศที่อ่อนแอกว่า ความเชื่อนี้ยังส่งผลให้ผู้ชายได้รับตำแหน่งสูงกว่าและได้รับเงินเดือนสูงกว่าผู้หญิงในการทำงานด้วย นอกจากนี้ความเชื่อที่ว่าผู้ชายและผู้หญิงควรมีโลกที่แตกต่างกัน กล่าวคือ โลกของผู้ชายคือ การทำงานนอกบ้าน ส่วนโลกของผู้หญิงคือ การทำงานบ้าน ซึ่งความเชื่อทางวัฒนธรรมนี้เป็นอุปสรรคต่อผู้หญิงไทยที่ต้องทำงานนอกบ้านเช่นกัน

2. ความพยายามของผู้ชายที่จะรักษาผลประโยชน์ในที่ทำงานไว้

ผู้ชายต้องการรักษาสถานภาพที่เหนือกว่า ในที่ทำงานเอาไว้ เพราะเกรงว่าหากผู้หญิงมีรายได้ และตำแหน่งหน้าที่สูงเท่าผู้ชายแล้ว ผู้หญิงจะเรียกร้องความเท่าเทียมกับผู้ชายทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชนและในการเมืองและระดับประเทศด้วย

3. การกระทำของนายจ้าง

นายจ้างมักให้ค่าจ้าง เลื่อนตำแหน่งหรือมอบหมายงานให้ผู้หญิงและผู้ชายแตกต่างกัน สาเหตุเนื่องจากนายจ้างเกรงว่าการจ้างผู้หญิงเข้าทำงานนั้นจะทำให้ผลกำไรของบริษัทลดลงเพราะ ผู้หญิงทำงานให้บริษัทได้น้อยกว่าผู้ชายจึงเป็นการจ้างงานที่สิ้นเปลือง ความคิดว่าผู้หญิงจะทำงานให้บริษัทได้น้อยกว่าผู้ชายนั้นเกิดจากความเชื่อเมื่อผู้หญิงต้องรับบทบาท “แม่” ผู้หญิงจะขาดงานบ่อย รวมทั้งมีโอกาที่จะลาออกจากงานสูง ความคิดเช่นนี้เกิดจากนายจ้างไม่ได้พิจารณาผู้หญิงแต่ละคนแยกแยะกันไปในฐานะปัจเจกบุคคลหากแต่มองผู้หญิงจากภาพรวมซึ่งไม่จำเป็นว่าผู้หญิงทุกคนจะมีพฤติกรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตเหมือนภาพรวมที่นายจ้างมองเสมอไป

4. ความชอบและผลิตผลของพนักงานที่มีความแตกต่างกันทางเพศ

นักวิทยาศาสตร์สังคมบางคน กล่าวว่าสาเหตุที่ผู้หญิงเลือกทำงานที่เหมาะสมกับความเป็นผู้หญิง ไม่สนใจการเลื่อนตำแหน่งและยอมรับค่าจ้างต่ำกว่าผู้ชายเป็นเพราะผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่ได้มองการทำงานหารายได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับผู้หญิงคือ ครอบครัว ความคิดนี้ทำให้ผู้หญิงมักไม่ค่อยทุ่มเทให้กับการศึกษา การฝึกงานหรือการสะสมประสบการณ์ในการทำงานซึ่งส่งผลให้ผลิตผลที่เกิดจากการทำงานของผู้หญิงด้อยกว่าผลิตผลที่เกิดจากการทำงานของผู้ชาย

จากแนวคิดเรื่องการแบ่งงานตามเพศนี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจว่าผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนเหล่านี้ได้ถูกสังคมแบ่งแยกหรือจัดวางที่ทางในการทำงานไว้ให้กับพวกเธออย่างไรบ้าง และการแบ่งงานตามเพศนี้จะเข้าไปมีบทบาทในระหว่างการทำงานของผู้หญิงร้องเพลงที่ต้องร่วมงานกับทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งจะเกิดความแตกต่างกันหรือไม่ มากน้อยเพียงใด และเป็นอย่างไรบ้าง

แนวคิดเรื่องผู้ส่งสาร

เนื่องจากการวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน ซึ่งกล่าวได้ว่าผู้หญิงกลุ่มนี้เป็นผู้ที่เริ่มต้นใช้การสื่อสารในบริบททางสังคมที่แวดล้อมพวกเธอเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่น การใช้การสื่อสารกับผู้คนใน “ผับ” ที่มาเที่ยวโดยการร้องเพลง หรือการที่ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน (ผู้ส่งสาร) มีการเลือกเพลงที่จะร้องในค่ำคืนนั้น ๆ โดยวิเคราะห์จากผู้ที่มาเที่ยว (ผู้รับสาร) ซึ่งมีกลุ่มต่าง ๆ กันไป แนวคิดเรื่องผู้ส่งสารมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของผู้ส่งสาร

ในการตอบคำถามที่ว่า “ผู้ส่งสารคือใครนั้น” เราอาจจะตอบได้อย่างง่าย ๆ ว่า ผู้ส่งสารคือ คนที่เป็นผู้เริ่มต้นการสื่อสาร หรือผู้ที่ก่อให้เกิดการสื่อสารขึ้นมา แต่คำนิยามที่ว่าผู้ส่งสารคือใครนั้น ยังมีอีกหลายทัศนะ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง แนวคิดเรื่องการสื่อสารใน 3 ทัศนะ คือ (กาญจนา แก้วเทพ, 2546)

1. ทัศนะที่มองว่า “การสื่อสารคือกระบวนการถ่ายทอดข่าวสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ ” (transmission model) ในแง่นี้ ผู้ส่งสารก็คือ ผู้ที่เปลี่ยนความของตนเองให้เป็นข่าวสาร (สร้างเนื้อหา) เลือกสื่อแล้วส่งไปยังผู้รับสารที่ต้องการ เช่น การเขียนจดหมายลาป่วยของนักเรียนให้แก่ครูประจำชั้น เป็นต้น

จากทัศนะพื้นฐานแบบนี้ ได้มีการพัฒนาคำนิยามดังกล่าวให้ซับซ้อนมากขึ้นด้วยการนำเรื่อง “การใส่/ถอดรหัส” เพิ่มเข้ามา ดังนั้น ผู้ส่งสารจึงเป็นผู้ที่แปลความคิดออกมาเป็นเนื้อหาสารด้วยการใส่รหัส (encoder) ให้กลายเป็นสารที่ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ เช่น การแปลความคิดว่า “จะขอโทษเพื่อน” ออกมาเป็นคำพูดทางโทรศัพท์หรือส่งการ์ดขอโทษ เป็นต้น

2. ทัศนะที่มองว่า “การสื่อสารคือการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างคู่การสื่อสาร ” (shared meaning) ในแง่นี้นอกจากผู้ส่งสารจะเป็นผู้เริ่มต้นในการส่งสารแล้ว ก็ยังเป็นผู้ที่รับปฏิกริยาป้อนกลับจากผู้รับสาร และคอยปรับปรุง /ปรับเปลี่ยน/แก้ไขการสื่อสารให้ตรงตามความ

ตั้งใจของตนเองหรือให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจได้ เช่น ครูสอนคอมพิวเตอร์ที่คอยติดตามดูว่านักเรียนจะทำตามคำอธิบายได้หรือไม่ หากไม่ได้ก็จะหาวิธีการอธิบายใหม่อีกครั้งหนึ่ง เป็นต้น

3. ทักษะที่มองว่า “การสื่อสารเป็นอำนาจชนิดหนึ่งที่ฝ่ายผู้ส่งสารกระทำต่อฝ่ายผู้รับสาร” (power relations) ในแง่นี้ ผู้ส่งสารจะมีอำนาจตั้งแต่เป็นผู้เลือกที่จะสื่อสารกับใคร จะเลือกสารอะไร จะใช้สื่อแบบไหน จะดำเนินการสื่อสารให้ยาวต่อเนื่องต่อไปหรือหยุดสิ้นสุดการสื่อสาร รวมทั้งเป็นผู้ควบคุมทิศทางของการสื่อสาร นอกจากนั้น อำนาจของการสื่อสารยังหมายถึงอำนาจที่ผู้ส่งจะสามารถโน้มน้าวความเชื่อ ความเข้าใจ ทศนคติและการกระทำของผู้รับสารให้เป็นไปตามที่ผู้ส่งต้องการ (persuasive power)

เนื่องจากทักษะที่แตกต่างหลากหลายต่อการสื่อสารซึ่งส่งผลให้ค่านิยมของ “ผู้ส่งสาร” แตกต่างกันไป ดังนั้น คำว่า “ผู้ส่งสาร” หรือ sender ในภาษาอังกฤษจึงมีอยู่หลายคำ เช่น คำว่า ต้นแหล่งของข่าวสาร (Information source) ต้นแหล่งสาร (source) ผู้สื่อสาร (communicator) ผู้เข้ารหัส (encoder) คำเหล่านี้แม้จะมีความหมายใกล้เคียงกัน แต่ก็มีที่มาและที่ใช้แตกต่างกัน กล่าวคือ คำว่า “ต้นแหล่งของข้อมูล/ข่าวสาร” หรือ “ต้นแหล่งสาร” นั้น มีที่มาจากนักทฤษฎีการสื่อสารยุคแรก ๆ เช่น แชนนอน และ วีเวอร์ (Shannon & Weaver) ซึ่งได้แนวคิดเรื่องการสื่อสารจากระบบการทำงานของโทรศัพท์ที่แยกระหว่างต้นแหล่งของข้อมูล / ข่าวสาร(source)กับบุคคลที่มีหน้าที่ในการเข้ารหัส (encoder)โดยต้นแหล่งข่าวสาร ได้แก่ คนที่มีความประสงค์จะทำการสื่อสาร ส่วนผู้เข้ารหัสนั้นเป็นคนที่รับผิดชอบเรื่องการเข้ารหัสให้แก่ต้นแหล่งสาร ตัวอย่างในด้านการสื่อสารก็เช่น หัวหน้าพรรคการเมือง (ต้นแหล่งสาร) ที่ต้องการจะอธิบายนโยบายของพรรคให้สื่อมวลชนฟัง โดยมอบหมายให้โฆษกพรรค (ผู้เข้ารหัส) เป็นผู้แถลงข่าวแก่สื่อมวลชน เป็นต้น

การแบ่งบทบาทและอิทธิพลของผู้ส่งสารจากเกณฑ์เรื่อง “การทำหน้าที่ของการสื่อสาร”

ลาสเวลล์ (Lasswell) ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ของการสื่อสารออกเป็น 4 หน้าที่หลัก ๆ ด้วยกันคือ การให้ข่าวสาร การให้ความรู้ การโน้มน้าวใจ และการให้ความบันเทิงและจากหน้าที่ทั้ง 4 ประการนี้จะเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ส่งสารไปด้วย คือ

1. ผู้ส่งสารในฐานะผู้ให้ข่าวสารข้อมูล บทบาทของผู้ส่งสารในฐานะนี้ ก็คือ บทบาทของผู้ถ่ายทอดข่าวสารที่ได้กล่าวมาแล้ว ในฐานะนี้ผู้ส่งสารจะเป็นผู้เผยแพร่ / ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่ตนเองมีอยู่ / หรือต้องการจะส่งให้แก่ผู้รับสาร ผลที่เกิดตามมาก็คือ ผู้รับสารจะเปลี่ยน

สภาพจาก “ผู้ไม่รู้ข้อมูล/ข่าวสาร” มาเป็น “ผู้รับรู้ข่าวสาร” นั้น ซึ่งการแสดงบทบาทผู้ส่งสารนี้สามารถเกิดขึ้นได้ในการสื่อสารทุกระดับทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2. ผู้ส่งสารในฐานะผู้ให้ความรู้ เป็นบทบาทที่คล้ายคลึงกับบทบาทแรก แต่ทว่าสิ่งที่เปลี่ยนไปก็คือ ลักษณะของเนื้อหาสาร ในขณะที่เนื้อหาสารในบทบาทแรกนั้นเป็นเพียงข้อมูลข่าวสาร แต่ทว่า เนื้อหาข่าวสารในบทบาทที่สองนี้จะมีลักษณะเป็น “ความรู้” ข้อแตกต่างระหว่าง “ข้อมูลข่าวสาร” กับ “ความรู้” นั้นมีอยู่ 2 ประการคือ เนื้อหาแบบความรู้จะต้องเป็นข้อมูลข่าวสารที่มีการจัดระบบระเบียบเชื่อมโยงกัน ดังนั้น เมื่อเราทราบข้อมูลว่า “ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ปี พ.ศ. 2545 มีคนไทยตายจากอุบัติเหตุประมาณ 568 คน” ข้อความดังกล่าวนี้ก็ยังมิมีลักษณะเป็นเพียงข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่หากเรามีข้อมูลต่อไปว่า “ตัวเลขดังกล่าวสูงกว่าจำนวนผู้เสียชีวิตในสงครามอ่าวเปอร์เซีย” ข้อมูลทั้งสองชุดนี้ก็จะเริ่มมีความหมายแก่ผู้รับสารหรืออาจกล่าวได้ง่าย ๆ ว่าเป็นเนื้อหาที่สร้างความเข้าใจให้เกิดแก่ผู้รับสาร ดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น ความรู้ข้างต้นจะทำให้ผู้รับสารรู้สึกตระหนักว่า เรื่องอุบัติเหตุในช่วงเทศกาลไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว เป็นต้น การแสดงบทบาทเป็นผู้ให้ความรู้ของผู้ส่งสารนั้นอาจเกิดขึ้นได้ในการสื่อสารทุกระดับ โดยที่อาจจะเป็นการสื่อสารที่ถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการหรือแบบที่เป็นทางการก็ได้

3. ผู้ส่งสารในฐานะผู้โน้มน้าวใจ ผู้ส่งสารเพื่อการโน้มน้าวใจเป็นรูปแบบพิเศษอย่างหนึ่งของการสื่อสาร กล่าวคือ เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารตั้งเป้าหมายเอาไว้ว่าหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการสื่อสารแล้ว ความคิดเห็น ทศนคติและการกระทำของผู้รับสารจะต้องเป็นไปในทิศทางที่ผู้ส่งสารต้องการ การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจก็สามารถเกิดขึ้นได้ในการสื่อสารทุกระดับและทุกประเภท เช่น การที่หัวหน้าพยายามโน้มน้าวให้ลูกน้องมีความภักดีต่อบริษัท ครูพยายามโน้มน้าวให้ลูกศิษย์เรียนหนังสือ เป็นต้น แต่ก็มีบริบทการสื่อสารบางแบบที่ต้องการใช้การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจเป็นรูปแบบพื้นฐาน คือการสื่อสารในทางการเมือง และการโฆษณาสินค้าและบริการต่าง ๆ

การเป็นผู้ส่งสารที่จะแสดงบทบาทผู้โน้มน้าวใจดูจะยากอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระทำของคนนั้นเป็นเรื่องที่ลำบากยากยิ่ง ดังจะเห็นได้จากบรรดาพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพ เช่นการสูบบุหรี่ ดื่มสุรา ขับรถ เป็นต้น

ดังนั้นผู้ส่งสารที่เป็นผู้โน้มน้าวใจจะต้องมีความรู้เรื่องการคัดเลือกและออกแบบสาร ต้องมีความรู้เรื่องการเลือกใช้สื่อ โดยที่ทั้งสารและสื่อที่นำมาใช้นั้นต้องเหมาะสม

สอดคล้องกับผู้รับสารซึ่งจะต้องมีการวิเคราะห์ให้ผู้รับสารอย่างถูกต้อง กล่าวโดยสรุป คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารนั่นเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจว่าผู้หญิงร้องเพลงกลางคีนนั้น ใช้การสื่อสารโดยอาศัย การคัดเลือกและออกแบบสาร การเลือกใช้สื่อ การวิเคราะห์ให้ผู้รับสารและมีกลยุทธ์การสื่อสาร อย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเวลาที่แขกเขียนขึ้นมาขอเพลงแล้วไม่สามารถเล่นเพลงนั้นได้ผู้หญิงร้องเพลงกลางคีนต้องใช้การสื่อสารอย่างไร และการที่จะเข้าไปทำงานร้องเพลงในสถานที่ผับนั้น ผู้หญิงร้องเพลงกลางคีนใช้กลยุทธ์ในการสื่อสารอย่างไรบ้าง ในการที่จะเอาตัวรอด(tactic of survival) ในพื้นที่ผับแห่งนั้น

4. ผู้ส่งสารในฐานะผู้ให้ความบันเทิง ผู้ส่งสารที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงนั้น ก็เช่นเดียวกับบทบาทอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว คือ อาจจะมีทั้งที่เป็นแบบมือสมัครเล่น ไม่เป็นทางการ เช่น ในกลุ่มเพื่อนของเราบางคน อาจจะมีนักเล่าเรื่องตลกต๋วยที่คอยให้ความบันเทิง ไปจนกระทั่งถึงผู้ส่งสารที่แสดงบทบาทนี้แบบมืออาชีพ เช่น บรรดาศิลปิน นักร้อง เป็นต้น สำหรับการสื่อสารเพื่อความบันเทิงนั้น มักเป็นการสื่อสารที่มีมิติเกี่ยวข้องกับด้านอารมณ์ความรู้สึกมากกว่าจะเป็นเรื่องของความเข้าใจหรือเหตุผล และผู้ส่งสารที่ทำหน้าที่ให้ความบันเทิง นั้นมักจะตั้งเป้าหมายของการสื่อสารว่า เพื่อสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจ หรือเพื่อการผ่อนคลายอารมณ์ความรู้สึกเป็นสำคัญ แต่ก็มิได้หมายความว่า สื่อบันเทิงนั้นจะไม่สามารถก่อให้เกิดความคิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งได้ กล่าวคือ การสื่อสารเพื่อความบันเทิงนั้นสามารถจะเป็นทั้งการ “บำรุงอารมณ์” และ “ประเทืองปัญญา” ไปได้พร้อม ๆ กัน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ส่งสารเอง แต่ถึงแม้การสื่อสารเพื่อความบันเทิงจะมุ่งเน้นด้านอารมณ์ความรู้สึกและสุนทรียะเป็นหลัก การสื่อสารแบบนี้ก็ไม่ได้ดำเนินการโดยง่ายดาย

แนวคิดเรื่องทุน

ทุน (capital) คืออะไร ในความเข้าใจของคนทั่ว ๆ ไป คำว่า “ทุน” มักจะหมายถึงทรัพย์สิน เงินทองที่คนเรามีอยู่ แต่ทว่ามาร์กซ์ได้ให้ความหมายของ “ทุน” อย่างเคร่งครัดกว่านั้น มาร์กซ์เห็นว่าทรัพย์สินเงินทองเฉย ๆ นั้นยังไม่ใช่ “ทุน” จนกว่าทรัพย์สินนั้นจะเปลี่ยน “สภาวะ” (mode) เข้าไปสู่กระบวนการผลิต เช่น เอาไปลงทุน ใส่งานเข้าไป แล้วทำให้เกิดมูลค่าส่วนเกิน และกำไรทรัพย์สินนั้นจึงจะ “แปรสภาพ” ไปเป็นทุน ดังนั้นทุนจึงมิใช่ “สภาวะ” (essence) ในตัวเอง แต่เป็น “สภาวะ” ที่ “ถูกมอบหมายหน้าที่” (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)

จากแนวคิดดังกล่าวของมาร์กซ์ สิ่งที่จะแปรสภาพกลายเป็น “ทุน” ได้จึงไม่จำกัดอยู่ แต่เฉพาะ “ทรัพย์สินเงินทอง” เท่านั้น ในระบบการผลิตแบบทุนนิยม สามารถจะขยายขอบเขตของ สิ่งที่เราเรียกว่า “ทุน” ออกไปได้เป็น 5-6 อย่าง ที่รู้จักกันในนาม 4-5 M เช่น

- manpower (แรงงานมนุษย์ก็กลายเป็นทุน)
- machine (technology)
- material (วัตถุดิบ)
- money (เงิน)
- management / knowledge

ในภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์จำนวนมาก เราจะเห็นกระบวนการ “แปรสภาพ” สิ่งต่าง ๆ ไปเป็น “ทุน” อย่างมากมาย เช่น คอนโด “ติตริมน้ำ” รอยยิ้ม ธรรมชาติที่สวยงาม ความเอื้ออาทร ฯลฯ

อันที่จริง “ทุน” เป็นสิ่งที่เคยมีมาอยู่ในสังคมยุคก่อนหน้าทุนนิยม เช่น สังคมพาดินชีย นิยม สังคมศักดินา ฯลฯ หากทว่ามีสังคมอยู่ชนิดหนึ่งที่มีการก่อรูปของสังคม (Social formation) ที่ใช้ “ทุน” เป็นหลักในแบบวิธีการผลิต และได้สร้างกฎเกณฑ์แบบใหม่เกี่ยวกับทุน (เช่น กฎของการขายแรงงาน) สังคมเช่นนั้นคือ สังคมทุนนิยมนั่นเอง

ลักษณะเฉพาะของทุน ทุนนั้นมีลักษณะเหมือนผีดิบที่จะอยู่หนึ่งเฉยไม่ได้ แต่จะต้องดูดเลือดเพื่อให้ทุนมีชีวิตชีวาขึ้นมา ดังนั้น นายทุนจึงต้องนำทุนไปทำการผลิตเพื่อก่อให้เกิดมูลค่าส่วนเกินและกำไร

สำหรับผลผลิตที่เกิดจากทุนนั้น มาร์กซ์มีจุดยืนที่แตกต่างจากนักเศรษฐศาสตร์รุ่นก่อนหน้าเขาเช่น อדם สมิท หรือริคาร์โด เนื่องจากมาร์กซ์เห็นว่า ความมั่งคั่งของเจ้าของทุนนั้นมีได้เกิดมาจาก “กำไร” (Profit) จากการขายสินค้าได้เท่านั้น (เกิดในขั้นตอนของการแลกเปลี่ยน) หากทว่าแหล่งแห่งความมั่งคั่งนั้นมาจาก “มูลค่าส่วนเกิน” (surplus value) ที่คนงานได้ใส่แรงงานของตนเข้าไปในการผลิตมากกว่า (เกิดในขั้นตอนของการผลิตมากกว่า)

การขยายตัวของแนวคิดเรื่อง “ทุน” แต่เดิมนั้นมาร์กซ์ให้ความสนใจกับ “ทุน” ในส่วนที่เป็น “ทุนเศรษฐกิจ” (Economic capital) และมาร์กซ์ค้นพบเกณฑ์ของทุนว่า ทุนจำเป็นต้องมีการขยายตัวเองอยู่เสมอด้วยกลวิธีต่าง ๆ เช่น การขยายปริมาณ/พื้นที่ ซึ่งผลจากการขยายพื้นที่ดังกล่าว ได้สำแดงตัวออกมาเป็นลัทธิล่าอาณานิคมในช่วงศตวรรษที่ 15-16 หรือการขยายตัวด้วยวิธีการรวมทุนเข้าด้วยกัน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ อุตสาหกรรมด้านข้าวสารและความบันเทิงในสื่อมวลชน เช่น การรวมตัวของบริษัทโซนี่กับบริษัทวอร์เนอร์ บราเธอร์ส เป็นต้น

ในปัจจุบันนี้ การขยายแนวคิดเกี่ยวกับ “ทุน” นั้นเป็นการขยาย “มิติของสิ่งที่จะเป็นทุน” ออกไปอย่างกว้างขวางจากแต่เดิมซึ่งทุนนั้น จะหมายถึง ที่ดินโรงงาน เครื่องจักร แรงงาน แต่ทว่าจากยุคสมัยของมาร์กซ์มาจนถึงยุคสมัยของปัจจุบัน “ทุน” ได้ขยายประเภท/มิติออกไปเป็นทั้งข่าวสารและความรู้

และจากทัศนะพื้นฐานของมาร์กซ์ในเรื่อง “ทุน” นักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นหลัง เช่น ปีแอร์ บูร์ดิเยอ(Pierre Bourdieu) ได้นำมาขยายมิติทุนออกไปเป็นอีกหลายประเภท เช่น

- ทุนเศรษฐกิจ (economic capital)
- ทุนวัฒนธรรม (cultural capital)
- ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital)
- ทุนสังคม (social capital)

จากข้างต้นที่ได้กล่าวถึงที่มาของแนวคิดเรื่องทุน ซึ่งมาจากแนวคิดของมาร์กซ์ แต่แนวคิดเรื่องทุนนี้ได้มีการขยายประเภทให้กว้างออกไปอีก โดยนักคิดอีกท่านหนึ่งที่นำแนวคิดเรื่องทุนมาขยายเพิ่มเติมนั่นคือ บูร์ดิเยอ ซึ่งจะขอทำความเข้าใจกับ “ทุน” แบบต่าง ๆ ที่บูร์ดิเยอได้ขยายประเภทให้กว้างออกไป ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2551)

1. ทุนเศรษฐกิจ (economic capital)

ทุนประเภทนี้ได้แก่ รายได้ ทรัพย์สิน/ความมั่งคั่งที่สะสมเอาไว้ เงินทอง สิ่งของที่มีราคา ที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชรนิลจินดา รถยนต์/หุ้น/ฯลฯ รูปแบบของทุนประเภทนี้จะดำเนินงานอยู่ใน field เศรษฐกิจ แต่แน่นอนว่าอาจจะมีการโยกย้ายไหลซึมผ่านไปยังแวดวงอื่น ๆ ได้

ทุนประเภทนี้เป็นรูปแบบทุนที่มีเหตุมีผล ซึ่งหมายความว่า ประการแรก สามารถคิดคำนวณเป็นปริมาณที่แน่นอนได้ ประการที่สอง สามารถระบุรูปแบบได้อย่างแน่ชัด เช่น เงินสด ในธนาคาร ราคาเครื่องจักร ที่ดิน ฯลฯ ดังนั้นจึงเป็นการง่ายที่จะศึกษาทุนประเภทนี้ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์การสะสมทุน การครอบครองทรัพย์สิน การแลกเปลี่ยน ถ้ายอน ฯลฯ เช่นการศึกษาโดยวิชาเศรษฐศาสตร์

2. ทุนวัฒนธรรม

บูร์ดิเยอแบ่งรูปแบบย่อยของทุนวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบคือ

2.1 Objectified form ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของวัตถุ เช่น หนังสือ รูปภาพ ซีดี ฯลฯ ที่ปัจเจกบุคคลครอบครองเป็นเจ้าของ

2.2 Institutionalized form ได้แก่ ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของสถาบัน เช่น คุณภาพ/ชื่อเสียงของสถาบันการศึกษา เป็นต้น

2.3 Embodied form ได้แก่ สมรรถนะด้านวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคล เช่น ความสามารถ/ความรู้ที่จะพูดเรื่องศิลปะ การมีบุคลิกที่สง่างาม สามารถวางท่าทางได้อย่างงดงาม ความหมายของ embodied form ที่อยู่ในปัจเจกบุคคลนี้อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “habitus” แต่บูร์ดิเยอก็ได้ยกตัวอย่างแสดงให้เห็นความแตกต่างกัน

ตัวอย่างเช่น หากบุคคลคนหนึ่งมีความรักในความรู้ของวิชาปรัชญา ทำให้เขาสนใจที่จะแสวงหาหนังสือปรัชญามาอ่าน สมรรถนะทางวัฒนธรรมเช่นนี้เรียกว่า “habitus” แต่หากว่าความรู้ปรัชญาดังกล่าวทำให้เขามีชื่อเสียง สามารถไปออกรายการโทรทัศน์ประเภท “แฟนพันธุ์แท้” หรือไปเป็นนักเขียนคอลัมน์ในนิตยสารทำให้มีรายได้ ในช่วงเวลานี้ สมรรถนะดังกล่าวได้คลี่คลายกลายเป็นทุนวัฒนธรรมแบบ embodied form แล้ว หากจะเทียบเคียงกับแนวคิดเรื่อง “มูลค่า” ของมาร์กซ์ ก็อาจจะสรุปได้ว่า habitus นั้น เปรียบเสมือนมูลค่าใช้สอย (use value) ของบุคคล แต่ “ทุนวัฒนธรรมแบบ embodied form” เปรียบเสมือนมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange value) นั่นเอง

มูลค่าของทุนวัฒนธรรมนี้จะดำเนินงานอยู่ในแวดวงวัฒนธรรม (cultural field) ซึ่งบูร์ดิเยอเห็นว่า ในโลกสมัยใหม่ ระบบการศึกษาเป็นแวดวงวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุด เขาได้ยกตัวอย่างของระบบการศึกษาในฝรั่งเศสว่า สาขาวิชาที่สอนนั้นมีคุณลักษณะและมูลค่าไม่เท่ากัน (ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน) เช่นในฝรั่งเศส คนที่สามารถเรียนวาดรูปและแกะสลักจะถูกมองว่า “มีระดับ” มากกว่าเรียนถ่ายรูปรูปหรือเรียนดนตรีแจ๊ส และแน่นอนว่า ถ้าเป็นเพลงแนวป๊อปก็จะยังอยู่ในระดับล่าง ๆ ดังนั้น บูร์ดิเยอจึงสรุปว่า ระบบการศึกษาเป็นตัวผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดโครงสร้างชนชั้นในสังคม เพราะระบบการศึกษานี้มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ในโลกแห่งความเป็นจริง เด็กจากชนชั้นกลาง/ชนชั้นสูงจึงสามารถ “เข้าถึง” ทุนทางวัฒนธรรมตั้งแต่แรกเกิด เช่น สามารถเรียนเปียโน (มีเปียโนอยู่ในบ้าน) เรียนเต้นบัลเล่ต์ ยิมนาสติก ฯลฯ และมีเวลาที่จะซักซ้อมฝึกฝน เมื่อโตขึ้นก็ทำให้มีโอกาสดี ๆ ได้เข้าทำงานดี ๆ ด้วยความสามารถพิเศษที่มี รวมทั้งเป็นคนที่มีบุคลิกดี มีท่วงท่าสง่างาม มั่นใจในตนเอง ฯลฯ แต่ทว่า บูร์ดิเยอเสริมว่า สังคมกลับสร้างมายาคติว่า เด็กเหล่านี้มีแววดีมีความเฉลียวฉลาดมาตามธรรมชาติ ซึ่งเท่ากับปกปิดข้อเท็จจริงเรื่องความสามารถในการสั่งสมทุนทางวัฒนธรรมของคนแต่ละชนชั้นที่ไม่เท่ากัน

3. ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital)

ทุนประเภทนี้ บูร์ดิเยอหมายถึง “สถานภาพ/ชื่อเสียง/การได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ๆ ที่ทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบ/เกิดประโยชน์ต่าง ๆ” ทุนประเภทนี้ดูได้ยากกว่าทุน 2 ประเภทที่กล่าวมา และก็ยากที่จะระบุให้ชัดเจนไปว่าได้ดำเนินงานอยู่ในแวดวงแบบใด

สำหรับในสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำอย่างสูงมาก ความมีชื่อเสียงจะแยกอยู่ตามสาขา/แวดวง/วงการต่าง ๆ เช่น ผู้ที่มีชื่อเสียงด้านกล้วยไม้/อาหาร/ดาราศาสตร์/โรคมะเร็ง ฯลฯ และอาจจะรู้จักกันดีเฉพาะภายในแวดวงเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การมีนิตยสารประเภท Who's Who การให้รางวัลโนเบล รางวัลซีไรต์ ความเป็นคนดัง/ดาราที่ไปปรากฏตัวต่อหน้าสื่อมวลชน ก็ทำให้มองเห็นกระบวนการสะสมแลกเปลี่ยนทุนสัญลักษณ์ได้พอสมควร

4. ทุนสังคม (Social Capital)

คำว่า “ทุนทางสังคม” นี้ เป็นคำที่เราอาจจะพบเห็นได้บ่อยกว่า “ทุนวัฒนธรรม/ทุนสัญลักษณ์” แต่ส่วนใหญ่แล้ว เรามักจะพบเห็นจากแนวคิดของโรเบิร์ต พูทนาม (Robert Putnam) นักวิชาการอเมริกันมากกว่า

ความหมายของทุนสังคมนั้นมี 2 ความหมาย แต่ทั้งสองต่างก็หมายถึง “เครือข่ายทางสังคม” (network) ทั้งสิ้น เพียงแต่ในความหมายแรก เป็นการมองมาจากตัวโครงสร้างที่มอง “ตัวเครือข่ายจริง ๆ” เช่น โครงสร้างของกลุ่มเพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนร่วมอาชีพ ฯลฯ ส่วนในความหมายที่สองนั้น เป็นมุมมองมาจาก “ปัจเจกบุคคล” ที่มีเครือข่าย และมองว่าเครือข่ายนั้นเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งของตน เช่น เป็นคนมีเส้นสาย/กว้างขวาง จะทำอะไรก็ง่ายและสะดวก ในความหมายที่สองนี้เองที่เป็นความหมาย “ทุนสังคม” ของบูร์ดิเยอ

บูร์ดิเยอเห็นว่า ทุนสังคมนั้นถือเป็นเสมือนทรัพยากรอย่างหนึ่งที่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้ ดังเช่นที่มักมีคำกล่าวที่ว่า “ไม่สำคัญว่ามีผลงานอะไร สำคัญที่ว่าเป็นคนของใคร” มากกว่า และสำหรับทุนสังคมนี้อาจจะกระจายอยู่ตามแวดวงต่าง ๆ เช่น เพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนโรงเรียนเดียวกัน คนหมู่บ้านเดียวกัน คนแซ่เดียวกัน เป็นต้น

ในการจำแนกแยกแยะทุนประเภทต่าง ๆ ที่แตกตัวออกมาจาก “ทุนเศรษฐกิจ” ที่มาร์กซ์ได้เริ่มต้นเอาไว้ บูร์ดิเยอก็ได้เคลื่อนย้ายความสนใจจากที่นักเศรษฐศาสตร์รุ่นก่อนเคยวิเคราะห์ทุนเศรษฐกิจและทุนการเมือง มาสู่ทุนด้านวัฒนธรรม ทุนสัญลักษณ์ และทุนสังคมมากยิ่งขึ้น ซึ่งทุน 3 ประเภทหลังนี้ สื่อสารมวลชนจะเป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสะสมและการแลกเปลี่ยนเพิ่มพูนทุนทั้ง 3 ประเภทโดยตรง

จากแนวคิดข้างต้นถึงเรื่องของทุนต่าง ๆ นั้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องทุนมาใช้ในการวิเคราะห์ถึง เรื่องของการที่ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนจะออกมาทำงานนอกบ้านได้นั้น พวกเธอต้อง ต่อรองและต่อสู้ทางความหมายกับบุคคลรอบข้างอย่างไรบ้าง และมีวิธีการติดตั้งหรือมีการสั่งสม ทุนต่าง ๆ อย่างไรบ้าง และทุนต่าง ๆ เหล่านี้ จะสามารถนำมาใช้หรือขยายศักยภาพการสื่อสารใน การต่อรองถึงเรื่องอะไรได้บ้าง ยกตัวอย่างเช่น หากกล่าวถึงทุนวัฒนธรรม ผู้วิจัยเห็นว่าทุน วัฒนธรรมของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนก็คือ ความรู้ความสามารถในด้านการร้องเพลงและการเล่น ดนตรี และความรู้นี้สามารถนำมาใช้ในการต่อรองด้านการทำงานร้องเพลงกับทั้งบุคคลที่อยู่ด้วย ในพื้นที่ทำงานเดียวกันคือพื้นที่นอกบ้าน เช่น นายจ้าง เพื่อนร่วมวงดนตรี หรือแขกที่มาเที่ยว และ บุคคลในพื้นที่ในบ้าน คือ ครอบครัว เช่นเดียวกันกับเรื่องของทุนสัญลักษณ์ ที่กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนที่สังกัดค่ายเพลงได้มีการติดตั้งทุนสัญลักษณ์ไว้คือ การได้เป็นนักร้องใน สังกัดค่ายเพลงและได้ออกอัลบั้มเพลงในระบบอุตสาหกรรมดนตรี หรือทุนสัญลักษณ์ ในแง่ของ ชื่อเสียงที่ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนที่ไม่ได้สังกัดค่ายเพลง ติดตั้งโดยการที่พวกเธอเป็นที่รู้จักของ บุคคลที่อยู่ในสังคมดนตรีกลางคืนและผู้ที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เธอทำงานร้องเพลง เช่น แขกที่มา เที่ยว นายจ้าง ในฐานะของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน ที่ทำงานมาในระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร ซึ่งทุนสัญลักษณ์นี้จะมีผลอย่างไรบ้างจะเกิดความแตกต่างกันไหม ระหว่างผู้หญิงร้องเพลง กลางคืนที่สังกัดค่ายเพลงกับผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนที่ไม่สังกัดค่ายเพลง และในส่วนของเรื่องทุน สังคมหรือเครือข่ายนั้น ผู้วิจัยสนใจว่าหากผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนนั้น มีเครือข่ายมากหรือรู้จัก ผู้คนในสังคมดนตรีกลางคืนมากแล้วนั้น สิ่งนี้จะสามารถนำพวกเธอเข้ามาสู่กระบวนการทำงาน ร้องเพลงในสถานที่ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผับที่มีระดับที่ดีหรือนำมาไปสู่การเป็นนักร้องในสังกัดค่าย เพลงได้หรือไม่ และนอกเหนือจากทุนทั้ง 3 อย่างนี้แล้ว ยังมีทุนอีกชนิดหนึ่งซึ่งเป็นทุนที่กล่าวได้ว่า มาจากทุนทั้ง 3 อย่างจากข้างต้น นั่นคือ ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งผู้วิจัยสนใจว่าทุนนี้จะมาในรูปแบบใด และอย่างไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา ผู้วิจัยยังไม่พบว่าม้งานวิจัยของไทยชิ้นใดที่ ทำการศึกษา เรื่องผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนซึ่งใช้การสื่อสารเพื่อการต่อรองและต่อสู้ทาง ความหมาย อาจเนื่องจากอาชีพดังกล่าว เป็นอาชีพที่ถูกมองข้าม หรืออาจเป็นเพราะยังไม่มี เครื่องมือการวิเคราะห์ หรือแม้แต่การเข้าถึงข้อมูลที่อาจกล่าวได้ว่ายากพอสมควร จึงทำให้ยังไม่

พบว่ามีการศึกษาถึงเรื่องนี้ พบเพียงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นคือ ประเด็นผู้หญิงทำงาน และประเด็นเกี่ยวกับชีวิตกลางคืน

ประเด็นผู้หญิงทำงาน ผู้วิจัยศึกษาโดยแบ่งการทำงานตามเวลา คือ เวลากลางวัน (เวลาปกติ) และเวลากลางคืน เพื่อที่จะศึกษาถึงงานที่ผู้หญิงทำนั้นว่าเป็นงานแบบใด และดูถึงการนิยามความหมาย “ผู้หญิงกับการทำงาน” ซึ่งผู้วิจัยอยากทราบว่าอาชีพแต่ละอาชีพนั้น มีการนิยามถึงตนเองกับอาชีพของตนอย่างไร และกล่าวได้ว่าโดยภาพรวมงานศึกษากลุ่มนี้มีแนวคิดแบบสตรีนิยมสายเสรีนิยม คือการมองถึงเรื่องรายได้ซึ่งได้รับการการทำงานรวมอยู่ด้วยเช่นกัน และจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ กล่าวได้ว่ามีการกล่าวถึงเรื่องของการสื่อสารเพื่อต่อรอง และต่อสู่ทางความหมายอยู่น้อยมากหรือแทบจะเรียกได้ว่า พบแค่เพียงส่วนเลี้ยวหนึ่งของงานวิจัยเท่านั้น

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับชีวิตกลางคืน ผู้วิจัยได้ศึกษางานที่มีพื้นที่หน่วยศึกษาใกล้เคียงกับของผู้วิจัย เช่น สถานบริการประเภตผับหรือดิสโก้เทค ซึ่งอาจกล่าวโดยภาพรวมได้ว่างานศึกษาในกลุ่มนี้เป็นการศึกษาในมิติที่เป็นการมองชีวิตกลางคืนในเชิงภาพบวกและเป็นการเปิดพื้นที่ให้ทำความเข้าใจถึงชีวิตกลางคืนในหลากหลายมิติ และพบว่างานส่วนหนึ่งมีการเปิดพื้นที่ในเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู่ทางความหมายเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

ประเด็นผู้หญิงทำงาน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบบางงานวิจัยในประเด็นนี้ งานศึกษาชิ้นแรกเป็นงานในสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คือ “การเลือกกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางบทบาทของครูสตรีที่แต่งงาน ทำงานนอกบ้านและมีบุตร ” โดย ศาสรินทร์ เหล่าอุบล (2546, น. บทคัดย่อ)

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาครูสตรีที่สอนอยู่โรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ จำนวน 305 คน วัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาระดับความขัดแย้งระหว่างบทบาทของครูสตรี ศึกษากลยุทธ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบทบาท และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยระดับความขัดแย้งระหว่างบทบาท ได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างบทบาทแม่และบทบาทครู ความขัดแย้งระหว่างบทบาทภรรยาและบทบาทครู และความขัดแย้งระหว่างบทบาทภรรยาและบทบาทแม่ ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานะ และความผูกพัน

เชิงอาชีพ ปัจจัยเชิงสถานการณ์ ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนทางสังคม การได้รับการสนับสนุนจากคู่สมรสกับกลยุทธ์การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบทบาท

ผลการศึกษาพบว่า ครูสตรีมีระดับความขัดแย้งระหว่างบทบาทแม่และบทบาทครูอยู่ในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 50.8) ความขัดแย้งระหว่างบทบาทภรรยาและบทบาทครู ส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำ (ร้อยละ 52.1) และความขัดแย้งระหว่างบทบาทภรรยาและบทบาทแม่ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 52.1) และครูสตรีส่วนใหญ่เลือกกลยุทธ์ที่หนึ่ง การปรับเปลี่ยนความคาดหวังทางบทบาทระดับโครงสร้าง ตามด้วยกลยุทธ์ที่สาม การแสดงพฤติกรรมตอบโต้ความขัดแย้งทางบทบาทและกลยุทธ์ที่มีผู้เลือกน้อยที่สุดคือ กลยุทธ์ที่ห้า การลดความตึงเครียดทางบทบาท และผลการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ กับการเลือกกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบทบาทนั้น ไม่มีความสัมพันธ์กับการเลือกกลยุทธ์ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบทบาทที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาถึงการทำงานในช่วงเวลากลางวัน (เวลาปกติ) และผู้ศึกษาพบว่าการนิยามและให้ความหมายถึงตนเองของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูเหล่านี้ในทิศทางที่เป็นในเชิงบวกคือ ครูมีการมองตนเองในฐานะที่เป็นคน ๆ หนึ่งและประเมินตนเองว่ามีเกียรติภูมิแห่งตนค่อนข้างสูง มีความผูกพันในอาชีพของตนด้วยเช่นกัน และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าอาชีพครูเป็นอาชีพที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคม และจากคู่สมรสค่อนข้างสูงเช่นกัน เช่น กรณีตัวอย่าง “สามีเค้าเห็นเราทำงานหนักเขาก็จะช่วยกันกับลูกทำงานบ้านบางอย่าง เช่น ล้างจาน กวาดบ้าน” สิ่งนี้อาจกล่าวได้ว่ามิติทางสังคมของไทยมีความคิดเห็นที่เป็นกระแสหลักต่ออาชีพครูว่า เป็นอาชีพที่มีเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคมด้วยเช่นกัน

งานศึกษาชิ้นต่อมาเป็นงานในสาขาวิชาศิลปศาสตร์ (สตรีศึกษา) คือ “วิถีชีวิตของผู้หญิงในธนาคารแห่งประเทศไทยที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับธนบัตร ” โดย นิทยา ฉัตรสง่า (2547, น. บทคัดย่อ)

งานศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของผู้หญิงซึ่งปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับธนบัตร เหตุผลที่ธนาคารแห่งประเทศไทยให้ผู้หญิงปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับธนบัตร คำตอบแทนที่พนักงานหญิงได้รับ สภาพปัญหาในวิถีชีวิตประจำวันและผลกระทบจากการทำงานเกี่ยวข้องกับธนบัตร ซึ่งใช้วิธีการศึกษาทั้งปริมาณและคุณภาพ

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาผู้หญิงกับชีวิตการทำงานกลางวัน (เวลาปกติ) ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสองสายงานมีความพึงพอใจในงานที่ทำปัจจุบันค่อนข้างมาก แต่วิตกกังวลต่อการปรับโครงสร้างเพื่อเป็นองค์กรกะทัดรัดในอนาคต กลุ่ม

ตัวอย่างมีโอกาสพัฒนาอาชีพและความก้าวหน้าค่อนข้างน้อย รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากงานประจำ สภาพแวดล้อมในการทำงาน ความพึงพอใจต่อค่าจ้างและค่าตอบแทนที่ได้รับ นอกจากนี้ ลักษณะงานที่ทำส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประจำวันและครอบครัว และก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพในระดับน้อย ความรับผิดชอบในครอบครัว ภาระงานบ้านเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาและความก้าวหน้าทางอาชีพน้อยด้วยเช่นกัน แต่ผลการศึกษาเชิงคุณภาพได้คำตอบที่ชัดเจนซึ่งบางประเด็นขัดต่องานเชิงปริมาณอย่างมาก กล่าวคือวิถีชีวิตของผู้หญิงกลุ่มตัวอย่างเป็นชีวิตแบบสังคมเมือง ซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยว ต่างคนต่างต้องช่วยตนเอง การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน เร่งรีบตามสภาพแวดล้อม ประกอบกับผู้หญิงรับภาระงานในบ้านและนอกบ้าน วิถีชีวิตจึงผูกติดกับงานและการดูแลครอบครัวจึงทำให้บางคนในกลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์มีความเครียดสูงในชีวิตประจำวัน และพบว่ามีความพึงพอใจในงานปัจจุบันค่อนข้างมาก หรือในระดับปานกลาง เพียงแต่เห็นว่าพวกตนได้รับค่าแรงที่ค่อนข้างต่ำกับลักษณะงานที่ได้รับผิดชอบ ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้อาจกล่าวได้ว่าทำให้ผู้วิจัยเห็นภาพของแนวคิดสตรีศึกษาสายเสรีนิยมที่ต้องการเห็นความเท่าเทียมกันเกิดขึ้นในสังคม และกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายก็ปรากฏตัวออกมาในรูปของการรื้อถอนความหมายเดิมที่มีต่อผู้หญิงว่าอ่อนแอออก เพราะมีการสวมบทบาทการเป็นหัวหน้าครอบครัว หรือในแง่การหาเงินและรับผิดชอบต่อครอบครัว แต่การปรากฏตัวยังคงเป็นไปอย่างเงียบ ๆ ก็ว่าได้

งานศึกษาชิ้นต่อมาเป็นงานในสาขาวิชาสตรีศึกษา คือ “ผู้หญิงกับการทำงานเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัย” โดย แสงวัน โรจนธรรม (2549, น. บทคัดย่อ)

งานศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอาชีพพนักงานรักษาความปลอดภัยกับความเป็นผู้หญิงเกี่ยวกับผลตอบแทนทางสังคมจากการทำงานสวนกระแส ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกับผู้ชายเป็นส่วนมาก รวมไปถึงหาเหตุผลว่าอาชีพรักษาความปลอดภัยไม่เหมาะกับผู้หญิง

ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงที่ทำงานรักษาความปลอดภัยส่วนใหญ่เป็นคนต่างจังหวัด ในชนบท การศึกษาระดับ ชั้นป .4-ปศศ. แต่ยังไม่พออ่านออกเขียนได้ ไม่ได้เต็มใจหรือตั้งใจที่จะก้าวหน้ามาสู่อชีพด้วยความชอบ รู้สึกเบื่อหน่ายกับชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน (12 ชั่วโมง) งานที่ทำจำเจเงินเดือนที่คงที่ไม่มีการปรับเปลี่ยนไม่ว่าอายุงานนานแค่ไหนขาดความก้าวหน้า ไม่มีการเลื่อนตำแหน่งสำหรับปรก .หญิง ทำให้เกิดความท้อแท้ แต่ความละเอียดอ่อนช่างจดจำความใจเย็นของผู้หญิงนั้น ถือเป็นข้อที่สำคัญในอาชีพปรก.เป็นอย่างมาก พนักงานรักษาความปลอดภัย

หญิงเห็นว่าอาชีพของตนเหมาะกับผู้ชายมากกว่าและไม่ต้องการที่จะเป็นหัวหน้า ปรก. เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบมาก

สำหรับปรก .ชายเห็นว่าไม่คิดว่ปรก .หญิงจะมาทำงานลักษณะผู้ชายได้ เพราะผู้หญิงอ่อนแอกว่าแต่ยอมรับในด้านความสามารถพูดจาประนีประนอม หรือไกล่เกลี่ยได้ดีกว่าปรก .ชาย ด้านผู้จัดการศูนย์ให้ความเห็นที่แตกต่างจากปรก . กล่าวคือ ผู้หญิงมีความรับผิดชอบงานมากกว่าผู้ชาย เพราะผู้ชายมีปัญหาเยอะกว่า เช่น เมมา พูดจาไม่สุภาพ แต่ผู้หญิงเวลาเจอเหตุการณ์ที่ต้องแก้ปัญหาเฉพาะหน้ามักเกิดความตกใจกลัวจนทำอะไรไม่ถูก

งานศึกษาชิ้นนี้ช่วยเปิดให้เห็นการทำงานของหญิงที่ทำงานทั้งช่วงเวลากลางวันและกลางคืน ได้เห็นภาพของสังคมที่แบ่งงานกันทำ โดยใช้เกณฑ์เรื่องเพศ กล่าวคือ การระบุว่าเป็นงานชนิดใดเป็นของเพศใด และพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มองว่าตนเองมีความรู้น้อย ถ้ามีความรู้มากกว่านี้ก็จะไปทำงานอย่างอื่นไม่ต้องทนอดหลับอดนอนอย่างนี้ สิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยพบในงานศึกษาชิ้นนี้คือ การเกิดขึ้นของกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมาย ซึ่งพบได้จากการที่จะเห็นว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นปรก.หญิงนั้นได้มีการสวมบทบาทอัตลักษณ์แบบอย่างเพศชายในระหว่างการทำงาน เช่น กลุ่มตัวอย่างที่มีบุคลิกภาพที่เลียนแบบเพศชายหรือเรียกว่าบุคลิกแบบ ทอมบอย หรือ พบว่ามีการพูดจาแบบหัวน ๆ หรือหัวว ๆ แบบอย่างผู้ชาย

งานศึกษาชิ้นสุดท้ายของกลุ่มนี้เป็นงานในสาขาวิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์คือ “การศึกษากระบวนการทำงานของหญิงบริการเพื่อช่วยเหลือตนเอง : กรณีศึกษาหญิงบริการชอยคาวบอย” โดย สุพีชา เบาทิพย์ (2540, น. บทคัดย่อ)

การศึกษางานนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนนั้นอาจเป็นแนวทางในการทำงานเพื่อการพัฒนาหญิงบริการได้ โดยใช้เป็นแนวทางการเสริมสร้างให้เกิดการพัฒนาบุคคลในกลุ่ม และสร้างโอกาสในการนำศักยภาพของหญิงบริการออกมาใช้ในการให้บริการแก่หญิงบริการด้วยกัน โดยผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่หญิงบริการเผชิญอยู่นั้นคือ ปัญหาด้านภาระครอบครัว ปัญหาการโดนควบคุมจากเจ้าของสถานบริการ ปัญหาการโดนดูถูกเหยียดหยามจากสังคม ด้านกระบวนการช่วยเหลือตนเองของกลุ่มหญิงบริการนั้นแบ่งออกเป็นกระบวนการพัฒนาผู้นำ และกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือตนเอง โดยผลในช่วงนั้นได้สร้างให้เกิดหญิงบริการกลุ่มหนึ่งที่มีแนวคิดในการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือกันเอง และต่อมาเมื่อศูนย์เอ็มพาวเวอร์ในสาขาชอยคาวบอยได้หยุดดำเนินการ กลุ่มคนดังกล่าวได้มีความคิดเห็นในการทำงานร่วมกันช่วยเหลือกันเองในระหว่างหญิงบริการ ในด้านการเงิน

การศึกษางานชิ้นนี้ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของการนิยามว่าอะไรคือ ปัญหา การค้าประเวณี ซึ่งมีความหลากหลายในการนิยามปัญหาการค้าประเวณีคือ ความเบี่ยงเบนและ ความชั่วร้ายของหญิงที่ประกอบอาชีพซึ่งเป็นแนวคิดเชิงศีลธรรม ในขณะที่นักสตรีนิยมทำให้ ผู้วิจัยเห็นภาพของปัญหาว่าไม่ได้มีแต่เฉพาะผู้หญิงเท่านั้น แต่แรงผลักดันให้มีและดำรงอยู่ของ ธุรกิจการค้าประเวณีนั้นเนื่องมาจากความต้องการทางเพศของผู้ชาย ในระบบค่านิยมแบบชาย เป็นใหญ่

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาในพื้นที่ที่ใกล้เคียงกับผู้วิจัยกล่าวคือเป็นงานของผู้หญิง ที่ทำงานกลางคืน และทำให้ผู้วิจัยมองเห็นภาพที่จะนำมาเป็นฐานความคิดในงานของผู้วิจัยด้วย เช่นกัน ถึงการนิยาม “ผู้หญิงที่ร้องเพลงกลางคืน” กล่าวโดยสรุป จะเห็นว่าผู้หญิงบริการมองตัวเอง ในฐานะของผู้หาเลี้ยงครอบครัวเพราะหญิงบริการคิดว่า “ผู้หญิงที่ดี” คือ พวกที่ไม่ดื่มครอบครัว และเก็บเงินส่งให้พ่อแม่พี่น้อง และ “ผู้หญิงไม่ดี” คือพวกที่อยู่ทำงานไปอย่างไรจุดหมายไม่มีอะไร เหลือเมื่อเลิกอาชีพ ดังนั้น ครอบครัวและความคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในครอบครัวนั้นมี บทบาทอย่างสำคัญในการผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามาทำงาน หญิงบริการมองเห็นงานการค้าประเวณี เป็นการทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว และในขณะเดียวกัน ครอบครัวก็มีความคิดเห็นเดียวกัน และพบว่าหญิงบริการมีกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายถึงตนเองว่าตน เป็นอาชีพที่ต่ำในสายตาของสังคม แต่ก็ได้ต่อสู้ทางความหมายต่อสังคมโดยการมองว่า “ตน เป็นอาชีพที่ถูกมองว่าต่ำ แต่ก็ไม่ได้ขอใครกิน และทำเพื่อเลี้ยงปากท้องของตัวเอง” และทำให้มีการ ต่อรองกับสังคมด้วยทัศนคติที่ว่า “ฉันไม่แคร์” ของพวกเธอเหล่านี้ได้เกิดขึ้นด้วย

ประเด็นเกี่ยวกับชีวิตกลางคืน

จากการทบทวนวรรณกรรมพบงานวิจัยในประเด็นนี้

งานศึกษาชิ้นแรกเป็นงานในสาขาวิชา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (มานุษยวิทยา) คือ “ร้าน “Saxophone Pub & Restaurant: รสชาติทางดนตรีกับตัวตนและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ของคนเมือง” โดย นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย (2547, น. บทคัดย่อ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นงานศึกษาการบริโภคดนตรีบลูส์&แจ๊สภายในแซ็คโซโฟนคลับ แอนด์ เรสตอรองต์ เพื่อตอบคำถามว่า 1. ลูกค้าในคลับแซ็คโซโฟนเป็นใคร 2. พวกเขามีเป้าหมายอะไรใน การไปสังสรรค์และฟังเพลงที่คลับแซ็คโซโฟน และ 3. ทั้งหมดสะท้อนนัยทางสังคมวัฒนธรรมอะไร แก่เราบ้าง โดยผ่านแนวคิดเรื่องรสนิยม (Taste) และการบริโภควัฒนธรรม (cultural

consumption) โดยมีสมมุติฐานว่าความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนในสถานบันเทิงประเภทต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับรสนิยมและแบบแผนการใช้ชีวิต

ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มคนที่ชอบฟังเพลงโดยเฉพาะเพลงบลูส์หรือเพลงแจ๊สหรืออีกนัยหนึ่งคนกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับดนตรีบลูส์ & แจ๊ส เกือบทั้งหมดตั้งใจมาฟังเพลงและสังสรรค์กับกลุ่มเพื่อนที่ชอบฟังเพลงบลูส์ & แจ๊สด้วยเหตุผลว่า ผับแซ็คโซโฟนมีการแสดงสดที่ดีมากแห่งหนึ่งในกรุงเทพและมีการแสดงดนตรีสดทุกวัน สำหรับนัยทางสังคมวัฒนธรรมของผับและคนไปเที่ยวที่นั่น ผับแซ็คโซโฟนจะทำหน้าที่เหมือนสถานบันเทิงอื่นในฐานะของที่สังสรรค์ยามราตรีของคนเมืองแล้วผับแห่งนี้ยังเป็นพื้นที่เพื่อการสำแดงออกถึงตัวตนทางวัฒนธรรมของผู้คนที่มาอยู่ที่นี่รสนิยมทางดนตรีผ่านการบริโภคดนตรีบลูส์ & แจ๊สสด ๆ ร่วมกันในลักษณะของการบริโภควัฒนธรรมแบบรวมหมู่ (collective cultural consumption) ซึ่งกระตุ้นและปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกร่วมของทั้งคนเล่นและคนฟังให้หลังไหลพรังพรูออกมาหลอมรวมกัน

งานวิจัยชิ้นนี้มีการศึกษาผ่านแนวคิดเกี่ยวกับการทำงาน และการบริโภคความสำราญ (leisure) ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งสิ่งนี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นภาพของระบบทำงานซึ่งมีการแบ่งแยกเวลาและกิจกรรมของชีวิตให้ขาดออกจากกัน ระหว่างช่วงชีวิตทำงาน (work time) และช่วงชีวิตนอกเวลาทำงาน (non-work time) ซึ่งทำให้ผู้วิจัยที่ศึกษา ผู้หญิงร้องเพลงกลางคืนนั้น สามารถเข้าใจเกณฑ์การจัดวางภาพของระบบการทำงานในสังคมได้เป็นอย่างดี และในงานศึกษาชิ้นนี้มีกลุ่มศึกษาที่เป็นนักดนตรีในฐานะผู้ผลิตดนตรีสด ซึ่งเป็นหน่วยศึกษาที่มีความใกล้เคียงกับงานของผู้วิจัยซึ่งศึกษาเรื่องผู้หญิงร้องเพลง หากแต่งานศึกษาชิ้นนี้เป็นเพียงการกล่าวถึงแนวดนตรีและการเล่นดนตรีเพลงบลูส์และแจ๊สเท่านั้น นอกเหนือจากนี้งานวิจัยเรื่องนี้ได้มีการเปิดพื้นที่ในเรื่องประเด็น ผับซึ่งเป็นกิจกรรมยามค่ำคืนที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นสถานที่ที่มีที่ทางเฉพาะตัวในสังคมและเป็นของกลุ่มคนบางกลุ่มในปัจจุบันก็ว่าได้

งานศึกษาชิ้นต่อมาเป็นงานในสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คือ “ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการนิยมเที่ยวกลางคืน ณ สถานบันเทิงอาร์ . ซี.เอ ของวัยรุ่น” โดย รจนา เพ็ชรดี (2545, น. บทคัดย่อ)

งานชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการเที่ยวกลางคืน ณ สถานบันเทิงอาร์ . ซี.เอ ของวัยรุ่น และปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการเที่ยวกลางคืน ณ สถานบันเทิงอาร์ . ซี.เอ ของวัยรุ่น ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา ได้แก่ วัยรุ่นที่มีอายุตั้งแต่ 15-25 ปี ที่มาใช้บริการสถานบันเทิงประเภทผับและดิสโก้เธค

ผลการศึกษาสำหรับกิจกรรมด้านบวกที่กลุ่มตัวอย่างนิยมกระทำมากที่สุดขณะมาเที่ยว คือ การพูดคุยกับเพื่อน รองลงมาคือการเดินร่ำ สังสรรค์อาหารมากิน และนั่งเฉย ๆ ส่วนกิจกรรมด้านลบที่นิยมกระทำคือ การดื่มแอลกอฮอล์ รองลงมาคือ การเข้าไปหาและทำความรู้จักกับเพื่อนต่างเพศ และการเสพยา การมาเที่ยวนั้นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เสียค่าใช้จ่ายครั้งละประมาณ 301-1000 บาท ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าวมิทำให้กลุ่มตัวอย่างประสบปัญหาด้านการเงินแต่อย่างใด การที่วัยรุ่นมีพฤติกรรมการเที่ยวกลางคืน ณ สถานบันเทิงอาร์.ซี.เอ เกิดจากปัจจัยหลัก ๆ ที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความต้องการต่าง ๆ ภายในของวัยรุ่นเอง องค์ประกอบต่าง ๆ ของสถานบันเทิง และสื่อมวลชนที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้วัยรุ่นตัดสินใจเลือกมาเที่ยวสถานบันเทิง อาร์.ซี.เอ

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นงานศึกษาที่ให้ภาพในเชิงบวก กล่าวคือมองว่าการมาเที่ยวสถานบันเทิงของวัยรุ่นเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งที่วัยรุ่นนิยมทำกัน เพราะสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน อีกทั้งมิได้สร้างความเสียหายแต่อย่างใดให้เกิดขึ้น จึงเป็นการที่ทำให้สังคมต้องทำความเข้าใจ เปิดกว้าง ยอมรับ และเข้าใจถึงพฤติกรรมการเที่ยวกลางคืนนี้ว่าเป็นไปตามกาลสมัย ซึ่งไม่ควรประณามว่าเป็นการมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม งานชิ้นนี้ยังทำให้เห็นว่าสื่อมวลชนมีผลในการมาเที่ยวสถานบันเทิงด้วยเช่นกัน แต่เนื่องด้วยงานศึกษาชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีข้อจำกัดในแง่การเสนอผลการศึกษาที่ไม่อาจจะระบุชัดเจนได้ว่าสื่อมวลชนมีผลในการเสนอในแง่บวกหรือในทิศทางที่เป็นบวก -ลบ และงานชิ้นนี้ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงพื้นฐานของกลุ่มศึกษาที่เรียกได้ว่ามีฐานะเป็นผู้ใช้บริการของสถานบันเทิง

งานชิ้นต่อมาเป็นงานในสาขาวิชาการพัฒนาสังคมคือ “การนำเสนอความเป็นตัวตนของผู้หญิงบริการในสถานบันเทิงบาร์เบียร์ จังหวัดเชียงใหม่ ” โดย โสภิตา วีรกุลเทวัญ (2543, น. บทคัดย่อ)

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นงานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่พยายามทำความเข้าใจ “ผู้หญิงบริการบาร์เบียร์” ในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นผู้กระทำ ภายใต้บริบทของการซื้อขายบริการทางเพศ ซึ่งมีลูกค้าส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ โดยการประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นตัวตนในการค้าประเวณี และแนวคิดในเรื่องการจัดการภาพลักษณ์ เพื่อทำความเข้าใจวิถีคิด การแสดงออก และการปรับความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับลูกค้าในสถานบริการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงบาร์เบียร์ได้มีโอกาสในการแสดงความคิดและความหมายต่อตนเอง 2) เพื่อทำความเข้าใจต่อความคิดเบื้องหลังของผู้หญิงในการแสดงออกต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ในบริบทของการขายบริการทางเพศ 3) เพื่อแสดงให้เห็นศักยภาพและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง ที่ดิ้นรนภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหญิงชายที่ไม่เท่าเทียม

ผลการศึกษาพบว่า การปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าชาวต่างประเทศในการทำงานบาร์เบียร์เปรียบเสมือนเป็นการเดินทางของผู้หญิงที่ทำให้เปิดช่องทางในการติดต่อความเป็นผู้หญิง โดยเฉพาะเรื่องเช็กกับบทบาทความเป็น “เมีย” ผู้หญิงได้ทบทวนประสบการณ์ร่วมเกี่ยวกับผู้ชายไทยในทางลบที่พวกเขาพบเจอในบริบทของครอบครัว แต่กระนั้นผู้หญิงยังคงปรารถนาที่จะหวนกลับไปสู่บทบาทของความเป็นเมีย คือ ต้องการแต่งงาน มีครอบครัว โดยมีความคาดหวังใหม่ต่อผู้ชายฝรั่ง ต่อเมื่อผู้หญิงไม่ประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตกับผู้ชายฝรั่ง ผู้หญิงจำนวนหนึ่งเรียนรู้และสร้างคุณค่าใหม่ในแง่ของการเป็นผู้เลือกใช้ “ความเป็นหญิง” เป็นเครื่องมือทางหนึ่งของความอยู่รอดโดยไม่ผูกขาดตนเองไว้กับผู้ชายเพียงคนเดียว

งานศึกษาชิ้นนี้ได้ทำให้ผู้วิจัยเกิดความเข้าใจในฐานการใช้แนวคิดในแนวทางสตรีนิยมแนวทางวัฒนธรรมศึกษาและ เรื่องการนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงบาร์เบียร์ที่ปฏิสัมพันธ์กับลูกค้า การจัดการภาพลักษณ์ของผู้หญิง และยังพบว่าผู้หญิงเหล่านี้มีกระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายของตนเองปรากฏออกมาในหลายแง่มุม เช่น เมื่อเกิดสถานการณ์เข้าตาจนผู้หญิงอาจใช้เรื่องเช็กมาเป็นอาวุธในการต่อรอง และพบว่าพวกเขาเหล่านี้มิใช่เป็นผู้ถูกกระทำแต่อย่างใด หากกลับกลายเป็นฝ่ายของผู้กระทำ คือ พวกเขาสามารถที่จะเลือกว่าต้องการมีปฏิสัมพันธ์มากน้อยเพียงใดกับลูกค้าของตน อาจกล่าวได้ว่าบางครั้งพวกเขาก็มีอำนาจที่มากกว่าลูกค้าในการให้บริการทางเพศก็ได้

และงานศึกษาชิ้นสุดท้ายเป็นงานในสาขาวิชาสื่อสารมวลชน คือ “การสื่อสารกับการต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของผู้หญิงเที่ยวกลางคืน” โดย อิงอร ดอนพณัส (2550, น. บทคัดย่อ)

งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อต่อสู้ / ต่อรอง ความหมายของผู้หญิงที่ใช้เวลาวางด้วยการเที่ยวกลางคืน ผ่านมุมมองของผู้หญิงเที่ยวกลางคืนเอง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเข้าใจถึงรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้หญิงเที่ยวกลางคืนในบริบทจริง รวมถึงกระบวนการสื่อสารความหมายของผู้หญิง เพื่อต่อรองกับโครงสร้างทางสังคม ในพื้นที่และเวลาของการเที่ยวกลางคืน โดยอาศัยแนวคิดเรื่องสตรีนิยม (feminism) และแนวคิดเรื่องการสื่อสารในชีวิตประจำวัน โดยใช้การศึกษาผู้หญิงในแนวทางวัฒนธรรมศึกษา เพื่อเป็นกรอบในการทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสาร และการต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของผู้หญิงเที่ยวกลางคืน

ผลการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมของผับ ได้กลายมาเป็นอีกหนึ่งเวทีให้ผู้หญิงก้าวเข้าไปเพื่อต่อสู้/ต่อรองกับนิยามเรื่องเวลา และพื้นที่ที่สังคมได้กำหนดเอาไว้ เมื่อเธอเลือกที่จะใช้เวลาว่างด้วยการออกเที่ยวกลางคืน เธอได้รื้อถอนความหมายเดิมที่สังคมมีต่อผู้หญิงว่าเป็น “ผู้หญิงไม่ดี” มาสู่พื้นที่การสื่อสารเพื่อพบปะสังสรรค์กันในหมู่เพื่อนฝูง หรือผ่อนคลาย อีกทั้งเป็นการ

ออกไปขยายเส้นขอบฟ้าของประสบการณ์ส่วนบุคคล (horizon of person experiences) ขยายโอกาสในการสื่อสารพื้นที่ใหม่เวลาใหม่ โดยเธอจำเป็นต้องสร้าง “กลยุทธ์เพื่อความอยู่รอด ” (tactic for survival) การที่ยกกลางคืนของผู้หญิงนั้นมีแนวโน้มจะเป็นการต่อสู้ระดับปัจเจกบุคคล(individual movement) และเป็นการต่อสู้แค่ชั่วคราว เพียงเพื่อเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมระหว่างชาย/หญิง และมักจบลงที่ตัวผู้หญิงเองโดยไม่เคลื่อนไปที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม(social movement) อย่างแท้จริง

จากงานศึกษาชิ้นนี้ ได้มีการเปิดพื้นที่ในประเด็นเรื่องแนวคิดสตรีนิยมตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษาซึ่งมีเรื่องของกรอบการทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสาร และการต่อสู้เพื่อสร้างความหมายของผู้หญิงที่ยกกลางคืน กล่าวคือ ในที่นี้กระบวนการต่อสู้ทางความหมายเกิดขึ้นในผู้หญิงที่ที่ยกกลางคืนทำให้ผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นฐานเปรียบเทียบเพื่อศึกษา “กระบวนการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทางความหมายของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน ” ทั้งนี้ ในขณะที่งานวิจัยของอิงอร เป็นการศึกษานักเรียนที่ยกกลางคืน ในลักษณะของการใช้เวลาว่าง ซึ่งมีข้อแตกต่างกับงานของผู้วิจัยที่ศึกษาผู้หญิงร้องเพลงในลักษณะที่เป็นรูปแบบของการทำงานมิใช่การใช้เวลาว่าง (leisure time) หรือเป็นการวิจัยปรากฏการณ์ของผู้หญิงที่อยู่ในโลกของเวลางาน (work time) ในตอนกลางคืน

ภาพที่ 2.1

กรอบแนวคิดในการวิจัยการสื่อสารเพื่อต่อรองและต่อสู้ทาง
ความหมายของผู้หญิงร้องเพลงกลางคืน

